

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ РОБІТНИЧИХ КАДРІВ В УКРАЇНІ У ХХ СТОЛІТТІ

Розглянуто питання з історії розвитку системи професійної підготовки робітничих кадрів в Україні протягом ХХ століття; проаналізовано різні наукові погляди, визначено головні періоди в розвитку систем професійної підготовки робітничих кадрів.

Ключові слова: *система професійної підготовки робітничих кадрів, професійна освіта, професійно-технічна освіта, державні трудові резерви, середні профтехучилища, кваліфіковані робітники.*

Рассматривается вопрос истории развития системы профессиональной подготовки рабочих кадров в Украине на протяжении XX столетия; проанализированы разные научные взгляды и определены главные периоды в развитии систем профессиональной подготовки рабочих кадров.

Ключевые слова: *система профессиональной подготовки рабочих кадров, профессиональное образование, профессионально-техническое образование, государственные трудовые резервы, средние профтехучилища, квалифицированные рабочие.*

The question system history development of vocational training of personnel in Ukraine throughout the XX century is considered; different scientific views are analyzed and the main periods in development of vocational training systems of personnel are defined.

Key words: *system of vocational training of personnel, professional education, vocational training, state manpower reserves, average technical training colleges, skilled workers*

Вступ. Інтеграція України у світовий економічний простір вимагає поглибленого вивчення вітчизняного та міжнародного досвіду підготовки робітничих кадрів з метою встановлення найефективніших, дієвих освітніх систем та оптимальних організаційних шляхів їх розвитку а також – використання кращих історико-педагогічних надбань української освітньої практики у проектуванні можливих тенденцій та напрямків трансформації вітчизняної системи професійної підготовки кваліфікованих робітників.

Постановка проблеми. У Державній національній програмі "Освіта" ("Україна ХХІ століття"), Державній цільовій програмі розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки та проекті Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки розвиток професійно-технічної освіти віднесено до пріоритетних напрямків здійснення державної політики в освітянській сфері [2; 3; 8]. Останнє актуалізує вивчення і використання

історичного вітчизняного досвіду (особливо періоду XX століття), коли окремі історичні етапи бурхливого, відбудовного періоду розвитку економіки в радянській Україні супроводжувались посиленою увагою уряду до удосконалення підготовки робітничих кадрів через створення цілісної системи професійної освіти. Тому, вивчення особливостей та еволюційних коренів становлення системи професійної освіти і навчання робітничих кадрів в Україні у XX столітті, сприятиме процесу створення сучасної ефективної моделі їх професійної підготовки.

Аналіз досліджень, в яких започатковано розв'язання означеної проблеми, виклад змісту дослідження. Історії розвитку систем професійної підготовки робітничих кадрів вивчались багатьма науковцями-дослідниками. Цій проблемі присвячено публікації та фундаментальні праці А.Н.Веселова [1], М.Ф.Пузанова і Г.І.Терещенка [10], І.Л.Лікарчука [7], В.І.Кізченка [4; 5], Н.Г.Ничкало [9], О.М.Коханко [6] та ін.

Вперше періодизацію історії професійної підготовки робітничих кадрів у XX столітті було розроблено А.Н.Веселовим у 1961 році у книзі «Профессионально-техническое образование в СССР: Очерки по истории среднего и низшего профтехобразования». У становленні та розвитку системи професійно-технічної освіти в СРСР (у тому числі, і в Українській РСР) автор визначає наступні основні періоди:

1) 1917-1920 роки; 2) 1921-1929 роки; 3) 1930-1940 роки; 4) 1941-1958 роки; 5) «розпочався із часу прийняття Верховною Радою СРСР Закону Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР (кінець 1958 року) ...і триває нині» [1].

Вперше періодизацію історії професійно-технічної освіти в Україні було окреслено М.Ф.Пузановим та Г.І.Терещенко в 1980 році у праці «Очерки истории профессионально-технического образования в Украинской ССР». Автори визначали чотири періоди в історії професійно-технічної освіти:

1) початок XIX століття – жовтень 1917 року (дореволюційний період);

2) 1917-1940 роки (становлення радянської системи професійно-технічної освіти);

3) 1940-1959 роки (створення і розвиток системи державних трудових резервів);

4) 1959-1980 роки (подальше удосконалення професійно-технічної освіти) [10].

Уточнення періодизації історії розвитку систем професійної підготовки робітників в Україні зробив І.Л.Лікарчук. Вчений вважає, що розпочинати відлік потрібно з кінця 80-х років XIX століття, а не з його початку. Дослідник аргументовано доводить, що майже до кінця XIX століття розвиток мережі ремісничої та сільськогосподарської освіти не набув масового характеру.

І.Л.Лікарчук також стверджує, що закінчення першого періоду в історії професійно-технічної освіти відбулося у 1920, а не у 1917 році (як це визначали М.Ф.Пузанов та Г.І.Терещенко), тому що за умов виснажливої

громадянської війни розбудовувати систему робітничих кадрів було просто неможливо.

У зв'язку з дослідженнями І.Л.Лікарчука, можна окреслити наступні періоди в розвитку систем професійної підготовки робітничих кадрів в Україні:

1. Кінець 80-х років XIX століття – 1920 рік.
2. 1920-1929 роки – створення і становлення української системи нижчої професійної освіти. Період закінчується прийняттям урядових та партійних рішень про уніфікацію освітніх систем Росії й України.
3. 1929-1940 роки – підготовка робітничих кадрів була підпорядкована господарським наркоматам.
4. 1940-1959 роки – створення системи державних трудових резервів, яка забезпечувала потреби народногосподарського комплексу країни у кваліфікованих робітничих кадрах.
5. 1959-1991 роки – затвердження єдиного типу закладів освіти, де здійснювалася підготовка робітничих кадрів, – середніх профтехучилищ; перехід до єдиних навчальних планів та програм; інтеграція професійно-технічної і народної освіти в єдину систему.
6. Із 1991 року – після проголошення незалежності України розробляється власний шлях розбудови системи професійно-технічної освіти, адаптація її до ринкової економіки, прийнято перший в історії України Закон «Про професійно-технічну освіту» [7].

Систематизоване обґрунтування етапів розвитку професійної підготовки робітничих кадрів протягом 1969-1994 років подано у дисертаційному дослідженні О.М.Коханко [6].

Автор визначає наступні періоди розвитку підготовки кваліфікованих робітників із середньою освітою у професійно-технічних навчальних закладах України в досліджуваний період:

1) 1949-1968 роки – створення і становлення гірничопромислових профтехучилищ; організація технічних училищ; реорганізація закладів профтехосвіти в міські та сільські ПТУ (1959-1965 роки); прийняття Закону «Про реорганізацію державних трудових резервів у державну систему професійно-технічної освіти» (1968 рік); пошук шляхів поєднання загальноосвітньої та професійної підготовки.

2) 1969-1975 роки – перехід до підготовки кваліфікованих робітників із середньою освітою; створення Державного комітету професійно-технічної освіти (1969 рік); заснування та становлення СПТУ як навчальних закладів нового типу; пошук організаційно-педагогічних форм загальноосвітньої підготовки та її поєднання з професійним навчанням; оптимізація виробничої практики у середніх профтехучилищах різного профілю; організація одночасного навчання учнів у профтехучилищах (із двоохрічним терміном навчання) і вечірніх (змінних) школах (з 1971-1972 рр.); удосконалення навчально-плануючої документації та обґрунтування вимог до навчально-методичної літератури; прийняття типового Положення про науково-технічну інформацію у системі ПТО (1971 рік).

3) 1976-1983 роки – вдосконалення змісту і форм організації навчально-виховного процесу в СПТУ; нормативно-правове забезпечення основних напрямків діяльності СПТУ, зокрема, положень про ПТНЗ, конкурси професійної майстерності, бібліотеку (1976 рік); організація середніх вечірніх (змінних) профтехучилищ (1978 рік); перехід до науково обґрунтованої організації методичної роботи (1976 рік); визначення порядку поширення передового досвіду в системі профтехосвіти (1979 рік); прийняття положень про методичну роботу (1980 рік), про внутрішній контроль; затвердження кваліфікаційних характеристик керівників та інженерно-педагогічних працівників (1977 рік); прийняття Положення про майстра виробничого навчання (1978 рік); визначення порядку навчально-методичного забезпечення ПТНЗ (1977 рік); посилення уваги до самоосвіти інженерно-педагогічних працівників (1978 рік); надання педагогічним радам ПТНЗ права дозволу вступу випускників до денних навчальних закладів (1979 рік).

4) 1984-1990 роки – утвердження СПТУ як єдиного типу ПТНЗ (1984 рік); подальше вдосконалення нормативно-правової бази шляхом прийняття положень про СПТУ, базове підприємство, виробничу практику, класного керівника (1985-1986 роки); перехід до комп'ютеризації навчального процесу (1985 рік); затвердження підготовки за новим переліком професій (1987 рік); розробка уніфікованих програм зі споріднених професій (1987 рік); впровадження нових навчальних програм (1988 рік); надання профтехучилищам права здійснювати перепідготовку робітничих кадрів; передача відомчих училищ до системи Держкомітету ПТО.

Отже, на підставі вивчення різних підходів та досліджень до питання розвитку профтехосвіти й аналізу практики навчання у профтехучилищах, можна виділити наступні основні періоди у розвитку систем професійної підготовки робітничих кадрів в Україні упродовж ХХ століття:

Перший період: кінець 80-х років ХІХ століття – 1920 рік (на основі «Основних положень про промислові училища» в Україні створювались системи промислової, сільськогосподарської та жіночої освіти. Протягом 1917-1920 років жодному з урядів, що діяли на території України, не вдалося створити будь-яку систему професійно-технічної освіти).

Другий період: 1920-1929 роки (становлення української системи нижчої професійної освіти. У контексті політики прискореної модернізації народного господарства були прийняті урядові та партійні рішення про уніфікацію освітніх систем Росії і України та створення широкої мережі закладів професійної робітничої освіти).

Третій період: 1929-1940 роки (підготовку робітничих кадрів було підпорядковано господарським наркоматам. Запроваджені галузеві системи підготовки кваліфікованих робітників).

Четвертий період: 1940-1959 роки (створення та становлення системи державних трудових резервів, яка забезпечувала потреби народногосподарського комплексу країни у кваліфікованих робітничих кадрах).

П'ятий період: 1959-1991 роки (створення єдиного типу закладів освіти для підготовки робітничих кадрів – середніх профтехучилищ а також – перехід до єдиних навчальних планів та програм з метою інтеграції професійно-технічної і народної освіти в єдину систему.

Шостий період: розпочався із 1991 року – часу проголошення незалежності України (відтоді тривають пошуки власного шляху розбудови системи професійно-технічної освіти, адаптації її до всесвітньої ринкової економіки, приймається перший в історії України Закон «Про професійно-технічну освіту»).

Висновок. Отже, аналіз розглянутих схем періодизації історії розвитку підготовки робітничих кадрів в Україні упродовж XX століття, приводить до висновку, що найактивнішим та ефективнішим етапом у розвитку системи професійної підготовки робітничих кадрів був період із 1940 по 1991 роки. Це пояснюється історичними умовами, які надали певний поштовх у розвитку системи професійної підготовки робітничих кадрів, а саме – підвищеними потребами у кваліфікованих робітниках різних спеціальностей в умовах інтенсивної підготовки союзу радянських республік до війни, під час війни а також – для відбудови народного господарства після її закінчення. Саме цей історичний період розвитку системи підготовки робітничих кадрів в Україні становить найбільшу наукову цікавість із погляду вивчення структурної організації професійної підготовки, технологій навчання, форм та методів формування необхідних соціальних якостей у молоді. В умовах сучасних кардинальних реформ, які проводяться в освітянській сфері, наукові дослідження в означеному напрямку є актуальними для застосування їх у процесі модернізації сучасної системи підготовки кваліфікованих працівників в Україні. Натомість, у 1991 році – році проголошення державної незалежності України, розвиток національної науки і школи стає офіційно-державним напрямом. Він позначається створенням національної системи освіти з новими структурою і змістом; осмисленням педагогічних явищ, феноменів, подій, персоналій, відкритих у кінці попереднього періоду; розкриттям проблем національного виховання та освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Веселов А. Н. Профессионально-техническое образование в СССР. Очерки по истории среднего и низшего профтехобразования / А. Н. Веселов. – М. : Профтехиздат, 1961. – 635 с.
2. Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття) : затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 896 від 3 листопада 1993 р.
3. Державна цільова програма розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки : затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 495 від 13 квітня 2011.
4. Кизченко В. И. Первая российская революция и культурный процесс на Украине / В. И. Кизченко. – К. : Наук. думка, 1984. – 190 с.

5. Кизченко В. И. Культурный облик пролетариата Украины в период империализма / В. И. Кизченко. – К. : Наук. думка, 1990. – 228 с.

6. Коханко О. М. Становлення і розвиток підготовки кваліфікованих робітничих кадрів із середньою освітою в Україні (1969-1994 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / О.М.Коханко. – К. : Інститут педагогіки і психології професійної освіти НАПН України, 1995. – 24 с.

7. Лікарчук І. Л. Професійно-технічна освіта України: історичний шлях і перспективи / І. Л. Лікарчук. – К. : Педагогіка, 1999. – 288 с.

8. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки : схвалена 28 жовтня 2011 р. на III Всеукраїнському з'їзді працівників освіти.

9. Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України / Н. Г. Ничкало. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 200 с.

10. Пузанов М. Ф. Очерки истории профессионально-технического образования в Украинской ССР / М. Ф. Пузанов, Г. И. Терещенко. – К. : Вища школа, 1980. – 232 с.

Дата надходження до редакції: 04.10.2012 р.